

MATS SVEGFORS:

Makten växer samman

För många socialdemokrater och fackliga funktionärer är rädslan för löntagarfondernas ekonomi oförståelig. Farhågorna för den integrerade makten där politisk, ekonomisk och facklig makt vävts samman i ett tätt nät omfattas och förstås därmed helt enkelt inte av dem som är anhängare av löntagarfonder, skriver Svensk Tidskrifts redaktör Mats Svegfors i denna artikel. I artikeln diskuteras också utvecklingen mot ökade politiska motsättningar samtidigt som paradoxalt nog enhetligheten i kunskapsuppbyggnad tilltagit just genom den maktintegration som redan vuxit fram.

Motståndet mot löntagarfonder framställs gärna från löntagarfondsanhängarna som något slags illvillig sammansvärning. Viljan förutsätts vara ond. Argumenten upptas som propaganda.

Det är egentligen en besynnerlig situation i samhällsdebatten. För det finns faktiskt anledning att tro socialdemokrater och fackliga funktionärer på deras ord. De tror inte på motståndet mot löntagarfonder. De ser bara hatets och illviljans kolportörer där det faktiskt finns stora grupper engagerade medborgare som står upp till försvar för det fria samhället.

Varför är det så? Varför förmår inte fondanhängarna känna igen övertygelse och engagemang? Svaret är nog egentligen ganska enkelt. De känner inte igen och har aldrig erfarit den typ av farhågor som ligger till grund för fondmotståndet. Därför tror de att det bara är ett mycket krasst intresse som talar.

Maktens idyll

Framförallt har den svenska socialdemokratin inte på mycket länge debatterat och funderat över risken för övermakt – risken för att olika maktcentra skall växa samman och bilda en makt som blir de enskilda människorna och på sikt det fria samhället övermäktig. Socialdemokratisk samhällsuppfattning har istället ett drag av idyll över sig. Blir det bara rätt makthavare står bara fördelar att vinna i samordning, integration och samverkan. När de rätta idéerna och intressena styr skall samhället smälta samman i en enda väl fungerande och trygg organism. Den gemensamma sektorn blir allt omfattande och makten blir mjuk och trygg.

Nu talar emellertid historiska erfarenheter för att riskerna med den väl integrerade makten är stora.

De liberala demokratierna i västvärlden har haft maktbalans som ett mycket viktigt särdrag. Denna maktbalans har funnits inom den offentliga sektorn mellan lagstiftande, verkställande och dömande makt. Men den har också, och viktigare, funnits mellan offentlig sektor och andra sektorer i samhället. Inte minst har maktbalansen konstituerats av att näringslivet haft ett slags ekonomisk makt – eller egentligen makten att fatta beslut om hur resurser skall användas – som inte varit beroende av statsmakterna.

Maktbalans har också rått genom att arbetsliv och arbetsmarknad formats i samspel mellan arbetsgivare och arbetstagarnas organisationer. Det går att räkna upp en rad olika balansförhållanden som har stor betydelse för både marknadsekonomins effektivitet och den liberala demokratins vitalitet. Pressens oberoende, och därmed balanserande roll i förhållande till andra maktcentra, har haft en central roll. Intresseorganisationerna som fristående organ har också haft stor betydelse för vitaliteten i samhällslivet.

Maktintegration

En rad faktorer i dagens Sverige verkar i riktning mot integration av olika organ och inrättningar som tidigare balanserat varandra. Detta gäller såväl inom den offentliga verksamheten – där parlamentarismen trätt i maktdelningens ställe – som i samhället i stort där politisk, ekonomisk och facklig makt vävts samman i en allt tätare väv.

En första faktor ligger i Sveriges litenhet och homogenitet. Det är tämligen självklart att ett litet homogent samhälle lättare kommer att integreras än ett större och mera heterogent.

En andra faktor ligger i den svenska consensusstraditionen. Även om denna tradition inte är lika utpräglad hos oss som i tex Japan, råder ingen tvekan om att vi jämfört med många andra västeuropeiska länder har en mycket stark tradition av att lösa samhällsproblem genom överläggningar och kompromisser.

En tredje faktor ligger i den ökande storskalighet som inte minst gör sig gällande i näringslivet. Dels verkar teknikutvecklingen i riktning mot större enheter. Dels verkar andra och mer svåridentifierade faktorer inom näringslivet mot företagsfusioner och koncernbildningar. Dessa hänger sannolikt till en del samman med skattesystemet. Men de hänger också samman med internationaliseringen av handeln och de större krav på resurser som därmed ställs för investeringar och marknadsföring.

En fjärde faktor ligger i den förändrade karaktär som motsättningen mellan kapital och arbete fått. Den traditionella kampen om produktionens överskott mellan arbete och kapital ser naturligtvis annorlunda ut när den offentliga sektorn tillgodogör sig 67 % av produktionsresultatet, arbetet 31 % och kapitalägarna 2 % än när det faktiskt fanns någonting att förhandla om. Detta, tillsammans med den minskade ägarmakten och ökade byråkratiseringen inom företagen leder till att kanske det viktigaste balansförhållandet – det mellan arbete och kapital – håller på att förlora sin aktualitet.

En femte faktor ligger i organisationer.

nas allt starkare ställning och det förhållandet att flera viktiga organisationer i praktiken utgör delar av det socialdemokratiska partiet. Detta medför att det oberoende som funnits mellan å ena sidan de offentliga organen och å andra sidan främst arbetsmarknad/arbetsliv, men även andra organisationsdominerade områden, håller på att försvinna.

En sjätte faktor ligger ofrånkomligen i massmedias och kulturlivets allt starkare beroende av statsmakterna. De ökade kostnaderna för tidningsframställningen har tvingat in praktiskt taget alla tidningar i beroende av direkta eller indirekta statliga stödpengar. De flesta kulturinstitutioner — teatrar, bibliotek, bokförlag — är också mer eller mindre beroende av statligt stöd.

En rad ytterligare faktorer skulle sannolikt kunnat anges som verkar i samma riktning. Samtidigt kan åtminstone några faktorer identifieras som verkar i motsatt riktning.

Den lättast identifierbara faktorn som verkar i riktning mot minskad integration är de ökade partipolitiska motsättningarna. Det råder påfallande mycket större motsättningar mellan de fyra demokratiska partierna i dag än som rått tidigare under efterkrigstiden. Detta kan hänga samman med blockpolitiken, korta mandatperioder och ytterligare några sådana faktorer men det är svårt att bortse från att det kan finnas djupare liggande förklaringar till dessa ökade motsättningar. Såväl politikens professionalisering — det faktum att de politiska partierna i ökad utsträckning styrs av förtroendemän och byråkrater som har till yrke att driva partiets politik — som TV:s genomsnitt i nyhetsrapporteringen främjar

sannolikt ökande partipolitiska motsättningar.

Pluralism

Även om det således finns faktorer som verkar i annan riktning än maktintegrerande förtjänar det att understrykas, att meningsmotsättningen i sig inte har något större värde. Tvärtom har en av förklaringarna till den svenska välståndsutvecklingen varit just den consensusstradition som tidigare angivits. Det är alltså inte meningsmotsättningen som sådan som det är angeläget att skydda i värdet av den maktspridning och den pluralism som är så viktig för vitaliteten såväl i ekonomi som politik. Det är i stället förutsättningarna som gör att olika meningsriktningar kan växa fram som bör värnas.

Detta kan illustreras med två exempel.

Vi tänker oss först att vi har ett offentligt utredningsväsende i vilket de politiska partierna gemensamt producerar kunskapsunderlag för den politiska beslutsprocessen. Vi tänker oss därtill att det inte i någon egentlig mening finns alternativa kunskapsproducenter. Den tillgängliga kunskapen är enhetlig och därmed talar starka skäl för att åsikterna som grundas på denna kunskap — åtminstone i ett så homogent samhälle som vårt — också skulle bli enhetliga. Likväl ger partipolitiken — med sin förmåga att formligen generera konflikter — motsättningar i åsikter.

Vi tänker oss sedan ett annat fall där statliga kommittéer, universitetsinstitutioner, näringslivsstödda forskningsinstitutioner mfl producerar en mängd olika kunskap inom ett och samma samhälls-

område. På grundval av denna kunskap kommer de politiska partierna – i en tänkt annan och bättre värld – till en i stort sett gemensam åsikt.

Lika ofruktbar som meningsmotsättningen är i det första exemplet, lika fruktbar är åsiktsöverensstämmelsen i det andra exemplet. I det första fallet råder åsiktsskillnader, i det andra samstämmighet. Likväl kännetecknas förhållandena paradoxalt nog i det första exemplet av en långt driven uniformitet under det att förhållandena i det andra exemplet kännetecknas av mångfald och mångsidighet.

Det är inte meningsmotsättningen i sig utan mångfalden och mångsidigheten i utredningsverksamhet, forskning och kunskapsuppbyggnad som är av värde.

De faktorer som har angivits inledningsvis tycks verka i riktning mot motsättningar i åsikter men uniformitet i kunskapsuppbyggnad.

Mångfald och mångsidighet i kunskapsuppbyggnad förutsätter närmast definitionsmässigt att det finns många av varandra oberoende beställare och finansierare av intellektuell produktion i vid mening. Om man inte får forskningsanslag från ett statligt forskningsråd kan man vända sig till företag. Om ett bokförlag inte publicerar ett manus kan man vända sig till ett annat.

Det skall också finnas rimliga förutsättningar för att inte en och samma föreställningsram bestämmer besluten inom dessa olika institutioner. Och framförallt, när man kommer till företaget med sin idé skall man inte avkrävas ett intyg från det statliga forskningsorganet att idén är "legitimerad" och godkänd av de fackliga organisationerna för överens-

stämmelse med en facklig strukturplan för utvecklingen av den industribransch inom vilken uppfinningen faller.

Denna möjlighet att få idéer, uppslag och konkreta förslag prövade av flera olika, sinsemellan oberoende, organ utgör den mest konkreta förutsättningen för att mångfalden skall kunna upprätthållas i allt intellektuellt skapande.

Intellektuell finlandisering

Det finns emellertid mer subtila förhållanden än direkt institutionell integration som hotar mångfalden i det intellektuella skapandet. Även med ett bibehållet formellt oberoende mellan olika organ i samhället kan samhällsdebatten vara så ensartad att toleransen för nya eller avvikande idéer därmed blir liten. Vi har erfarenheter av detta från det sena 60-talet och tidiga 70-talet med vänsterns starka hegemoni i praktiskt alla media.

Än viktigare är emellertid det indirekta beroende som kan uppstå. Företag fortsätter att disponera pengar för forskning men samtidigt är man så pass beroende av sin fackliga motpart att man frestas till ett slags intellektuell finlandisering.

(Det är lätt att tänka sig vad som skulle hända om företagen gjordes starkt beroende av fackligt dominerade fondstyrelser beslut med en sådan verksamhet som den som bedrivs av exempelvis Näringslivets Fond. Skulle företag genom anslag kunna tänkas vara beredda att stödja bokutgivning och liknande verksamhet som har sin udd direkt riktad mot just den typ av fackligt korporativ ekonomi som löntagarfonderna representerar.)

På ett ytterligare mer subtielt plan – delvis sammanhängande med den intellektuella finlandisering som nyss angivits – påverkas det psykologiska klimatet i samhället. Avvikande människor med obekväma idéer riskerar helt enkelt att slås ut. De tystnar i och för sig inte. Däremot har samhället drabbats av en finlandisering som ger till resultat att avvikarna inte kommer till tals annat än i sina privata Speaker's Corners.

Syntesen löntagarfonder

Det som nu berörts har naturligtvis samband med löntagarfondsfrågan. Löntagarfonderna är dock mer ett slags syntes av alla de faktorer som angivits än det självständiga och allt annat överskuggande hotet. Det är långt ifrån tillräckligt, om än nödvändigt, att stoppa löntagarfonderna för att främja en utveckling mot bättre balans mellan olika samhällsorgan i syfte att främja mångfald och mångsidighet i det intellektuella skapandet.

Exemplen som anförts ovan ansluter mest till industrins produktion och den offentliga sektorns utredningsverksamhet. Detta förhindrar inte att allt som sagts gäller i samma utsträckning för det litet vidare intellektuella skapandet, för kulturen. Vem ger ut Sven Stolpe? Vem ger ut Jan Myrdal? Vem tilldelar Milton Friedman Nobelpriset?

Mer än samhällsdebatten

Nu kan man säga att löntagarfonderna inte är riktade mot pressen och opinions-

bildningen. Enligt förslaget skall inte emissioner kunna tvingas fram i sk tennsföretag.

Men detta innebär inte att tidningsföretag och andra företag i opinionsbildningens tjänst på något sätt står utanför löntagarfondssystemet. Dessa företag skall skaffa pengar på den kapitalmarknad där fonderna med nödvändighet blir synnerligen starka.

Och viktigare. Det intellektuella skapandet i samhället är inte begränsat till de företag som socialdemokratin låtit stå utanför tvångsemissionerna. Det intellektuella skapandet är inte bara något som sker i och för samhällsdebatten. All dynamik i samhället – såväl i kulturliv som i varu- och tjänsteproduktionen – bygger på intellektuellt skapande. För samhällsdebattens vitalitet är yttrandefriheten och mångfalden i press och massmedia viktig. Men lika viktigt är oberoendet och mångfalden inom produktionen för utvecklingen av varor och tjänster liksom för utvecklingen av arbetsmetoder och arbetets organisation.

Den socialdemokratiska idyllen – de goda idéernas och intressenas sammanväxta makt – är ingen idyll. Den hotar att bli en trång och förkvävande uniform för all intellektuell verksamhet. Såväl inom kulturliv som i samhället i övrigt.

Men när man säger detta förstår uppenbarligen inte 80-talets socialdemokrater vad man säger. Farhågan faller utanför deras föreställningsram. I sitt sökande efter rationella förklaringar till att hotbilden målas upp finner de då onda intressen – en illvillig önskan att omindetgöra de goda idéernas och intressenas strävan efter den mjuka socialdemokratiska idyllen.